

РЕЦЕНЗІЇ

АСПЕКТИ РОЗРІЗНЕННЯ ПОНЯТЬ “СЕНС” І “СМИСЛ” В АНТРОПОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Андрій Кадикало

Рецензія на монографію Сафонік Лідії Миколаївни “Буттєвість сенсу людського життя: монографія”. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. – 350 с.

Життя людини навіть на буденному рівні складно уявити собі без сенсу, але вже і в цьому повсякденному вимірі сенс визначити аж надто непросто. Ще складнішим постає завдання визначити сенс життя, коли йдеться про спроби його філософського та наукового осмислення. Тема сенсу людського життя проходить наскрізь “червоною ниткою” через століття філософської традиції, приховано чи ні, але вона завжди маніфестує, як і сама людина, яка за словами Макса Шелера “у певному сенсі є всім”. Де є людина, там і є питання сенсу людського життя. Саме у такому масштабному контексті йдеться про сенс людського життя у рецензованій монографії. Обмірковуючи подану для рецензування монографію Лідії Сафонік, відразу очевидною є актуальність поставленого завдання та його своєчасність для української філософії. У дослідженні помітні, майже з перших сторінок, чітко розставлені акценти, на що Л. Сафонік наголошує, а саме: зазначаючи, що філософське осмислення “сенсу” і “смислу” у сфері життя та буття людини неможливо здійснити на підставі суто дескриптивного аналізу, адже цьому суперечитиме вся філософська традиція ХХ століття та й сама людина. “Сенс” і “смисл” стосовно людини чи певного її модусу не обмежується простою констатацією. Людина змінна, непостійна, і це одна з головних, якщо не фундаментальних ознак людськості. Тому вважаємо, що автор вдало вказує на необхідність з’ясування, прояснення того, чи можуть змінними бути “смисл” і “сенс”. У цьому контексті неможливо не пригадати, що питання змінності, непостійності пов’язане не тільки із самою людиною, її природою, про що також говорить Л. Сафонік, але зі світом людини, який безпосередньо може визначати “сенс” і “смисл”. Цей світ сприяє втраті орієнтирів, зникненню мети та визначеності, адже пропонує незліченну варіативність різноманітних смислів. Такий світ – наслідок постмодерних коливань та відмови від абсолютних парадигм премодерну та модерну, зазначає автор і з цим поглядом можна погодитись. Явище руйнування загальноприйнятого, абсолютного, закріпленого стало частиною творчої долі М. Гайдегера, який у певному сенсі є еталонним мислителем для автора монографії. Можна припустити, що приділення уваги німецькому мислителю та його доробку є вдалими апелюванням, яке посилює позицію щодо необхідності прояснення та розмежування старих, традиційних понять, наслідком яких стає “закостенілість сенсів та смислів”. Л. Сафонік показує, що філософія М. Гайдегера не претендує на абсолютність стосовно пошуку смислу буття, але пропонує сприймати такий пошук як складний сам собою, бо в самому пошуку полягає частина відповіді на поставлене питання. Окремо

розглянуто ідеї інших відомих мислителів ХХ століття та сучасних українських авторитетів філософської думки щодо розрізнення понять “сєнс” та “смісл” і автору, на нашу думку, вдалось продемонструвати, що тут існує певна прогалина. Зокрема, можна прийняти думку Л. Сафонік, що в українській філософії не існує загальноприйнятого підходу до проблеми визначення “сміслу” і “сєнсу” чи їхнього чіткого розмежування. Автор намагається не просто констатувати таку ситуацію чи подати її у дескриптивному вигляді, а тлумачить її. Деякі дослідники, як скажімо А. Баумейстер, зазначила Л. Сафонік, не вважають за необхідне встановлювати будь-яке розмежування, оскільки воно не входить до сфери їхніх наукових та інтелектуальних інтересів. Проте існують і більш значимі проблеми, і тут передусім йдеться про нав’язування деякими дослідниками штучних меж, як-от використання вузької “гегелівсько-марксистської методології” [с. 23]. Вважаємо, що автор цілком виправдано зазначає, що такі межі не сприяють зіставленню сєнсів і смислів, їхньому взаємовизначенню, а тільки протиставляє, створюючи тим самим конфліктну ситуацію, пропонуючи визнання і прийняття або одного, або іншого. Важливим слід вважати те, що автор звертає нашу увагу на ситуацію сучасної людини, яка постає як багатозначна, антиєрархічна, наповнена явищами і подіями, які складні для розуміння та інтерпретації. Можливий висновок, що це може визначати буттєві смисли і життєві сєнси людини. Л. Сафонік погоджується із французькими мислителями Ж. Делезом та А. Бадью, що буття може бути тільки “однозначним”, тобто сєнс життя завжди цілісний, повний для самої людини, нехай навіть і наївний. Проте, на думку автора, цього недостатньо для того, щоб людина впевнено відчувала свою значимість, своє призначення, як індивідуальне, так і соціальне, або відчувала “достатньо опертя у бутті”.

Корисним можна вважати роз’яснення Л. Сафонік українського контексту досліджуваного нею розмежування понять “сєнс” та “смісл”, на прикладі поняття притомності. Бути притомним, зазначає автор, – це бути “при тямі”, “при пам’яті”. “Притомна людина називається притомною, оскільки спроможна розумно висловитися щодо життя, задіюючи вербальне мислення (абстрактно-понятійне) або опираючись на невербальне мислення (наявно чуттєве, тобто закодований у пам’яті образ сприйняття)” [с. 24]. Такий підхід дає змогу автору розглянути структуру того, що може визначати сєнс життя для людини. Тут представлено два варіанти того, як людина може знаходити для себе відповідь на питання, як постає сєнс життя: з одного боку, сєнсо-відчуття, а з іншого, – сєнсо-розуміння. Вважаємо, що такий підхід автора є цілком обґрунтований. Так сєнсо-відчуття найбільш значиме для людини, яка прив’язана до буденності, до вирішення нагальних проблем повсякдення, можна припустити, що для такої людини сєнс життя обмежений її потребами. Це свідчить не про “обмеженість” людини в негативному значенні, а про обмеження її ситуації (особливо в сучасному українському контексті). Такі ідеї автора мають не тільки теоретичне значення, але й підтверджуються конкретними прикладами, які підсилюють переконаність в її прозорливості щодо сєнсо-відчуттів. Сєнсо-розуміння, на думку Лідії Сафонік, значно складніше, адже не виникає із життєвого досвіду, життєвої мудрості тощо, тут також можна погодитись з автором та визнати слушність наведених аргументів. Правильно наголошено, що сєнсо-розуміння виникає як наслідок здобуття, отримання, набуття знання. Тобто сєнсо-розуміння пов’язане з дискурсом, який сам собою передбачає пояснення та розуміння або, як зазначає автор, посилаючись на Мішеля Фуко, “трансформує проблему сєнсу життя в логічний та семантичний простір”.

У контексті дослідження надзвичайно вдалими можна вважати звернення уваги автором на розмежування понять “сенс” та “смысл” у різних мовах, адже філософська традиція всього XX століття справді постає як інтернаціональна. Проте у філософському контексті розглянута проблема, пов’язана із спробами віднайти зв’язок між повсякденною мовою та абстрактними поняттями. Тут Л. Сафонік подає аналіз вживання згаданих понять такими мислителями, як Р. Карнап, Л. Вітгенштайн, Б. Расел, Дж. Серль, Г. Райл та ін. З’ясує, що близька комунікація між філософами, носіями різних мов, суттєво заплутує та ускладнює справу тлумачення відмінності між поняттями сенсу та смыслу. Водночас пропонує одне із розмежувань між “смыслом” та “сensem” на підставі того, на що має орієнтувати кожне з них. Так, у випадку “сенсу”, на думку автора, переважає чуттєвий компонент, а “смыслу” – логіко-семантичний. Цілком логічно, що Л. Сафонік приділяє в монографії достатню увагу питанню спроб розрізнення “сенсу” та “смыслу” і робить висновок, що їхнє ототожнення не прийнятне. Автор подає своє розрізнення на підставі проведеного аналізу, що “смысл – це приписування або заперечення певних ознак предмета, а значення – аналіз того, наскільки цей смысл відповідає дійсності” [с. 41].

Звертаючись до понять *unsinning* (несенсовий) та *sinnlos* (безсенсовий), впроваджених Вітгенштайном, автор робить висновок, що “людина, яка не наснажує життя смислами, перебуває у несенсовому світі, оскільки її спосіб життя позбавлений смислів, а життя людини з наявним браком смислів є безсенсовий” [с. 43]. Не менш важливе є звернення автором уваги на методологічне значення розуміння контекстуальності, особливо зважаючи на історичний досвід зміни значення понять від контексту. Для теми монографії Л. Сафонік це одне з головних завдань, оскільки від зміни контексту змінюється смысл, що й зазначає автор, а отже, виникає спокуса перекручення, викривлення смыслу, наближення його до статусу релятивного.

Проте автор не заперечує можливості міжконтекстуальної комунікації, а, опираючись на ідеї К.-О. Апеля, зазначає, що ідеальним комунікативним співтовариством необхідно вважати таке, яке є “контрфактичним щодо реальних історичних комунікативних спільнот”. Тільки таке комунікативне співтовариство не заперечує, не перекручує і не запозичує смисли, а сприяє “народженню інноваційних смислів, взаєморозумінню та толеруванню буттю Іншого” [с. 49].

Монографія Л. Сафонік містить шість розділів, які поступово та закономірно, логічно-послідовно розкривають тему. У другому розділі, який розкриває соціальний зріз теми, автор розглядає поняття смыслу буття та сенсу життя в їхньому зв’язку із соціальною реальністю, їх “виростання” із цього рівня прояву буття. Тут автор проаналізував зв’язок смыслу з комунікацією у соціальному вимірі. Наголошено, що сенс життя не треба ототожнювати з метою та цілями, які мають темпоральне значення. Можна вважати, що цей розділ є знаковим, оскільки розкриває зв’язок особистості та соціуму в контексті “сенси” життя та “смыслів” буття.

Необхідно визнати, що монографія Л. Сафонік є непересічною подією в українській гуманістиці та достатньо вагомим внеском не лише у філософські дослідження, але й в соціальні розвідки. Деякі положення згаданої монографії мають полемічний характер. Зокрема, можна зазначити, що поняття “сенс” можливо має дещо функціональне значення щодо людини, адже, вживаючи його, відбувається визначення напряму, тобто пошуку відповіді на питання: куди і для чого? І чи людські вчинки призначені для чогось? Натомість

поняття “смысл” розкрито саме у тому ключі, в якому автор відразу вказала, тобто як щось глибинне стосовно самої людини і те, що потребує зусиль. Незважаючи на таке зауваження, закінчуючи рецензування монографії Л. Сафонік, потрібно зазначити, що праця робить вагомий внесок у розширення як теоретичної, так і методологічної основи для дослідження і прояснення значення понять “смысл”, “смысл” в їхньому зв’язку з людиною та її реальними проявами. Монографія відповідає всім вимогам до наукових праць та демонструє наукову зрілість і самостійність її автора.

THE ASPECTS DIFERENT OF DENOTATION “SENSE” AND “MEANING” IN THE HUMAN STUDIES

Andriy Kadykalo

*A review on Lidia Safonik's training manual “Essentiality of sense of human life” Lviv:
LNU 2016. – 350 p.*

Стаття надійшла до редколегії 24.10.2016
Прийнята до друку 31.10.2016